

na základe prostej myšlienky, že žiť v spoločnosti a byť od nej nezávislý nie je možné. Naopak, Lenin dáva straníckosti, ako sme videli, hlbší obsah. Ak je straníckosť výsledkom zvláštneho druhu závislosti od spoločnosti, potom Lenin hovorí o určitom druhu tejto závislosti od určitej spoločenskej skupiny, ktorý je protichodný inému druhu tejto závislosti od inej spoločenskej skupiny. Všetky formy a javy spoločenského vedomia sú stranícke v širšom zmysle, len niektoré sú stranícke v užšom, už uvedenom význame.

Keď znovu zhrnieme naše úvahy, dôjdeme k záveru, že straníckosť v užšom význame možno charakterizovať týmito znakmi:

Straníckosť je dôsledok spoločenskej determinovanosti umenia ako formy spoločenského vedomia, je výrazom aktívneho vzťahu umenia k jeho spoločenskej základni.

Progresívna straníckosť je vedomá či nevedomá zaujatosť pre vec pokrokovej spoločenskej skupiny, ktorá je predpokladom a jedinou možnou základňou objektívneho, historicky pravdivého poznania skutočnosti.

Stranícke v tomto zmysle bolo všetko veľké umenie minulosti. Avšak ani týmito vymedzením straníckosti sme neurobili koniec nejasnostiam. Ak je straníckosť znakom umenia, ktorý je spoločný umeniu minulosti aj súčasnosti, ostáva otvorená otázka špecifika straníckosti komunistickej.

Komunistická straníckosť je v podstate progresívnou straníckosťou novej epochy, progresívnou straníckosťou 20. storočia. Od predchádzajúcich typov progresívnej straníckosti sa líši najmä tým, že je straníckosťou uvedomelou, založenou na vedeckom svetonázore, prekonávajúcom tak subjektivismus ako i objektivismus. Realizáciou komunistickej straníckosti v spoločenskej praxi zabezpečuje komunistická strana, ako nevyhnutný predvoj proletariátu a celej spoločnosti.

Komunistická straníckosť to je uvedomelá o vedecký svetonázor sa opierajúca zaujatosť pre pravdu, ktorá je vždy len jedna a ktorá sa v dvadsiatom storočí volá komunizmus.

O NIEKTORÝCH TEORETICKÝCH PRINCÍPOCH, PROBLÉMOCH A METÓDACH SOCIOLOGICKÝCH VÝSKUMOV¹

M. T. IOVČUK, G. V. OSIPOV

Jeden z najostrejších aspektov ideovo-teoretického zápasu medzi predstaviteľmi marxistickej a buržoáznej sociológie, ktorý sa rozvinul na V. medzinárodnom sociologickom kongrese v USA, prejavil sa na diskusii o téme *Povaha sociologickej teórie a jej problémy*. O tejto otázke sa diskutovalo na jednom z plenárnych zasadnutí v 4 pracovných skupinách: *Marxizmus, Historické a porovnávacie metódy, Funkcionalizmus, Modely a tvorba teórie*.

Autori tohto príspevku vystúpili na plenárnej schôdzi kongresu s referátom

¹ Túto stať preberáme z časopisu *Voprosy filosofii*, č. 12, 1962.

O niektorých teoretických princípoch, problémoch a metódach sociologických výskumov v SSSR. V sekcii „marxizmus“ vystúpil F. V. Konstantinov s referátom *Marxizmus a súčasnosť*.

V referáte, ktorý sme predložili a o ktorom sa diskutovalo na plenárnej schôdzi, sme stručne vysvetlili niektoré principiálne tézy marxistickej sociológie a poukázali na ich zásadnú protikladnosť vo vzťahu k buržoáznej sociológii, načrtli základné problémy, na ktorých v súčasnosti pracuje sovietska sociologická veda a metódy, ktoré sa používajú v SSSR v konkrétnych sociologických výskumoch. Okrem toho sme formulovali niekoľko kritických poznámok na adresu teoretických koncepcií P. Sorokina, T. Parsonsa, H. Lefebvra a iných buržoáznych sociológov.

VNÚTORNÁ JEDNOTA VEDECKEJ TEÓRIE A KONKRÉTNÝCH SOCIOLOGICKÝCH VÝSKUMOV — NAJPODSTATNEJŠIA ČRTA MARXISTICKEJ SOCIOLOGIE

Buržoázna sociológia, ako to priznávajú samotní západní sociológovia, v posledných štyroch desaťročiach tým, že sa premenila na „vedu“ o „skupinovom ľudskom správaní“, stratila svoju špecifičnosť a v značnej miere splynula so sociálnou psychológiou.

Súčasne sa v tom istom čase marxistická sociológia, založená na vedeckom teoretickom základe — na materialistickom chápaní dejín, obohatila o nové teoretické tézy, podala teoretické i praktické riešenie viacerých veľmi dôležitých problémov socialistickej a komunistickej výstavby. Tento rozvoj marxistickej sociológie a jej praktická účinnosť sa dosiahli vďaka nerozbornej jednote vedeckej teórie a konkrétnych sociologických výskumov, ktorá jej je vnútorne vlastná.

Marxistická sociológia na rozdiel od buržoáznej neberie pri štúdiu spoločnosti za základ subjektívne alebo sociálno-psychické motívy správania sa ľudí, ale objektívne zákonitosti rozvoja materiálneho života spoločnosti, odrazom ktorého sú ideové, sociálno-psychické motívy ľudského správania. Predmetom marxistickej sociológie sú všeobecné zákony vývoja spoločenského života v celom ich súhrne, vnútornej spätosti a vzájomnom pôsobení jeho stránok, vzťahov a procesov. Marxistická sociológia ako syntetická veda, ktorá sa opiera o súhrn výtvarných iných spoločenských vied, študuje všeobecné zákony sociálneho vývoja a konkrétne formy ich prejavu v rozličných podmienkach. Konkrétne sociologické výskumy, ktoré robia marxisti, sú aplikáciou teórie a metódy vedeckej sociológie — historického materializmu — s cieľom odhaliť vnútornú mechaniku sociálnych javov, zákonitostí ich rozvoja, analyzovať konkrétne sociálne situácie, ktoré vznikajú v procese spoločenského života.

Materialistické chápanie dejín, ktoré pred 120 rokmi rozpracoval Marx a Engels a potom rozvinul Lenin a jeho žiaci, oslobodilo sociológiu zo zajatia špekulatívnych konštrukcií a uviedlo ju do priestoru vedeckého sociálneho poznania, premenilo ju na nástroj pretvárania spoločenskej skutočnosti.

Pre nedostatok všeobecnej vedeckej teórie spoločenského vývoja sa práca buržoáznych sociológov empirikov podobá sysifovskej práci. Priznávajú to aj mnohí západní sociológovia. Keď západonemecký sociológ R. König otváral plenárne

zasadnutie kongresu, venované otázke *Povaha sociologickej teórie a jej problémy*, zhodnotil súčasnú úroveň rozvoja západnej sociológie a podčiarkol, že základnou úlohou nastávajúceho rokovania je preskúmať možnosti, ako vytvoriť „jednotnú sociologickú teóriu“, bez ktorej, podľa jeho názoru, „nemožno zavšeobecniť nazerajúce empirické fakty“. König, známy predstaviteľ západnej buržoáznej sociológie, ktorého na tomto kongrese zvolili za prezidenta Medzinárodnej sociologickej spoločnosti, konštatoval, že bez všeobecnej sociologickej teórie nemôže byť sociológia vedeckou. Táto Königova téza sa v takej alebo onakej miere uplatnila aj v referátoch iných západných sociológov — P. Sorokina, E. Gellnera, A. Sarana, M. Crosiera a iných. Všeobecný obsah ich referátov priznával skutočnosť, že sociológia sa v kapitalistickom svete ešte nepozdvihla na vedeckú úroveň, že sa nestala praktickým nástrojom riešenia dôležitých sociálnych problémov súčasnosti a že ostáva v podstate v zárodočnom stave.

V referáte *Tézy k otázke o úlohe historickej metódy v spoločenských vedách* Pitirim Sorokin otvorene kritizoval stav súčasnej americkej sociológie, ktorá sa podľa jeho vlastných slov zaoberá „výskumom všelijakých nikomu nepotrebných problémov“. Tvrdil, že sociológia sa stane vedou len vtedy, keď sa bude opierať o „historickú metódu bádania“, ktorá, ako on sám predpokladá, je sformulovaná v jeho, t. j. v Sorokinových prácach.

V referátoch niekdajšieho marxistu Henricha Lefebvrea sa tvrdilo, že diela mladého Marxa obsahujú „projekt konkrétnej sociológie“, ktorý sa vraj neskôr nerozvinul, a že marxistická sociológia je vraj preto až dosiaľ nerozpracovaná. V tomto prípade sa Lefebvreova téza akoby prelína s podobným Sorokinovým tvrdením. Sorokin hovoril o situácii v sociológii všeobecne, Lefebvre o marxistickej sociológii, ale obidvaja sa zhodujú v tej stej nepravdivej mienke, že totiž „vedecká sociológia ešte neexistuje“.

Anglický sociológ E. Gellner v referáte *Teórie a spoločnosť* podal zaujímavý rozbor súčasného funkcionalizmu a ukázal, že funkcionalizmus, rozpracovaný ako samostatná sociologická teória, je neplodný. Francúzsky sociológ M. Crosier, ktorý prehovoril hneď za E. Gellnerom, vo svojom referáte sa pokúšal stotožniť v určitej miere marxizmus s funkcionalizmom. Fetišizujúc techniku a prekrucujúc podstatu s ňou súvisiacich spoločenských procesov M. Crosier tvrdil, že v súčasnej epoche sa najdôležitejšie funkcie riadenia spoločnosti dostávajú do rúk byrokracie a že základný spoločenský problém spočíva vraj v tom, aby sa byrokracia stala čo najhumánnejšou atď.

Indický sociológ A. Saran v referáte *Niektoré kritické poznámky o pozitivizme v sociológii ukázal*, že nehľadiac na všetky svoje pretenzie, súčasná sociológia na Západe neprekročila úzky rámec pozitivizmu A. Comtea, H. Spencera a iných, ktorý nebol a ani sa nemohol stať vedeckou sociologickou teóriou.

Niektorí západní sociológovia mali pravdu, keď podčiarkovali nevyhnutnosť všeobecnej sociologickej teórie pre úspech sociologických výskumov a ich efektívnosť. Dostali sa však do rozporu s pravdou, keď tvrdili, že takáto sociologická teória vôbec nejestvuje. Ignorovali tú očividnú skutočnosť, že sociologické výskumy v SSSR i vo viacerých iných socialistických krajinách sa zakladajú na všeobecnej vedeckej sociologickej teórii, ktorou je historický materializmus.

Vedecká marxistická sociológia, založená na materialistickom chápaní dejín, prešla úspešne skúškou času a jej hlbokú vedeckosť a praktickú účinnosť potvrdil celý priebeh historického vývoja ľudskej spoločnosti.

Najdôležitejším princípom materialistického chápania dejín je konkrétne štúdium spoločenského života. Vznik marxizmu v 40. rokoch 19. stor. a jeho ďalší rozvoj je nerozlučne spätý s uskutočňovaním konkrétnych sociálnych výskumov.

Marxov *Kapitál*, *Postavenie robotníckej triedy v Anglicku*, *K bytovej otázke* a iné Engelsove práce, práce V. I. Lenina *Kto sú „priatelia ľudu“ a ako bojujú proti sociálnym demokratom?*, *Rozvoj kapitalizmu v Rusku*, *Veľký čin* a mnoho iných prác sa zakladá na hlbokom poznaní mnohotvárných procesov a javov spoločenského života a je skvelým príkladom konkrétnych sociálnych výskumov.

Konkrétne sociálne výskumy sa v SSSR neobyčajne rozvinuli po víťazstve Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie. V 20.—30. rokoch vyšlo viac ako 300 rôznych kníh a brožúr, v ktorých sa osvetľovali výsledky konkrétnych výskumov nových spoločenských procesov, rozpracúvala sa metodika a technika týchto výskumov. Spomedzi nich spomeňme napríklad výskumy S. G. Strumilina v 20.—30. rokoch o vplyve kultúry a vzdelania na produktivitu spoločenskej práce v SSSR, knihu A. I. Todorského *S vintovkou a pluhom*, monografiu S. M. Vasilevského *Metodika a technika spoločenských výskumov* a iné.

V podmienkach kultu Stalinovej osobnosti od polovice 30. rokov do r. 1953 nebola situácia pre konkrétne sociologické výskumy priaznivá. Pretože sa vystúpenia J. V. Stalina a tézy, ktoré o akejkoľvek otázke a predovšetkým o spoločenských procesoch a javoch sformuloval, hodnotili ako „pravda v poslednej inštancii“, konkrétne sociologické, sociálno-psychologické, ekonomické, demografické, etnografické a iné výskumy, štúdium verejnej mienky atď. nielenže sa nerozširovali, ale často aj obmedzovali a zavrhovali. Avšak aj v období kultu Stalinovej osobnosti napriek jeho dogmatickej skostnatenosti Komunistická strana Sovietskeho sväzu a ňou vedení sovietski vedci rozpracúvali dôležité otázky marxistickej sociológie — historického materializmu, zovšeobecňovali praktické skúsenosti výstavby socialistickej spoločnosti a pomáhali hľadať odvážne teoretické a praktické riešenia najdôležitejších spoločenských problémov novej spoločnosti. Napríklad, vychádzajúc z vedeckých princípov marxistickej sociológie rozpracovaných V. I. Leninom a jeho žiakmi, strana usmerňovala rozvoj národov, ktoré boli do revolúcie ekonomicky a kultúrne zaostalé, bezprostredne na cestu k socializmu, hoci v čase socialistickej revolúcie v SSSR tieto národy neprekonali ešte kapitalistické štádium vývoja.

Široký priestor pre rozvinutie konkrétnych spoločenských výskumov v SSSR sa otvoril po XX. sjazde KSSS. V posledných rokoch sa v SSSR uskutočnil celý rad sociologických výskumov, ktoré umožňujú urobiť dôležité teoretické a praktické závery.

Konkrétne sociologické výskumy v SSSR umožňujú študovať všeobecné zákonitosti spoločenského vývoja v konkrétnych formách ich prejavu, zväčša objavovať zákonitosti nových procesov a javov ekonomického, sociálneho, politického a duchovného života socialistickej spoločnosti. Tieto výskumy, zladené

s riešením teoretických problémov vedy a spoločnosti, opierajú sa o nerozlučnú jednotu historickej a logickej metódy spoločenského poznania. Majú aj bezprostredný praktický význam, pretože ich pomocou sa zhromažďuje a rozširuje pozitívna praktická skúsenosť ľudových mas, do sociálnej praxe sa uvádzajú užitočné korektívy, a tým sa súčasne urýchljuje tempo spoločenského rozvoja, ktorý plánovite a cielavedome smeruje ku komunizmu.

Ako ukazuje skúsenosť, konkrétne spoločenské výskumy sa môžu zameriavať na štúdium jednotlivých stránok mnohotvárného procesu spoločenského života (napríklad konkrétne ekonomické, štatistické, demografické, etnografické, juristické, sociálnopsychologické a iné výskumy). Môžu však byť aj také konkrétne sociálne výskumy, ktoré majú bezprostredný sociologický charakter, pretože skúmajú všeobecné zákonitosti spoločenského vývoja, zákonitosti vzájomného vzťahu spoločenského bytia a spoločenského vedomia v konkrétnych spoločenských podmienkach. Konkrétne marxistické sociologické výskumy analyzujú proces spoločensko-historického vývoja v jeho komplexnosti a vo vzájomnej súvislosti rozličných stránok, podávajú vedecký rozbor všeobecných zákonitostí tohto rozvoja, prejavujúcich sa v tých alebo oných sociálnych procesoch a javoch, t. j. podávajú konkrétnu charakteristiku zákonitostí sociologickej povahy. Každý konkrétny sociálny výskum nie je sociologický, no ak ich berieme v súhrne a vo vzájomnej súvislosti, tak vedecky podložené konkrétne sociálne výskumy vytvárajú pôdu pre vedeckú sociológiu a stávajú sa základom pre najzávažnejšie teoretické závery a zovšeobecnenia.

Konkrétne sociálne výskumy zahrňujú jednotlivé ohniská a stránky spoločensko-historického procesu vzhľadom na určitý čas a miesto, na určitú historickú situáciu.

Analýza konkrétnej historickej situácie má veľmi veľký metodologický význam pre konkrétne sociologické výskumy, aké sa uskutočňujú v SSSR. 1. Pri štúdiu konkrétnej situácie sa prihliada na celý súhrn síl, ktoré v nej pôsobia, a nielen na jednu z nich; spoločenské javy sa analyzujú ako zložité a mnohostranné, na ktoré pôsobí množstvo rôznych účinkov a vplyvov. 2. Starostlivo sa prihliada na „osobitné životné okolnosti“ určujúce vedomie, vôľu a správanie ľudí, t. j. v konečnom dôsledku na vzťahy ekonomického života spoločnosti a zákonitosti jeho rozvoja. 3. Prihliada sa na taký nový spoločenský faktor, ktorý znamená mohutný stimul pretvorenia sociálnej skutočnosti, akým je sociálnopolitická a ideová jednota novej socialistickej spoločnosti. Vďaka jednote historického materializmu a konkrétnych výskumov, marxistická sociológia získava širokú možnosť výskumu dynamiky sociálnych procesov v historickom rozvoji, hlbokého poznania „osobitných historických“, t. j. konkrétnych sociálnych situácií. Akýkoľvek sociálny fakt možno hlboko pochopiť a vedecky oceniť len vtedy, ak sa k nemu pristupuje historicky, t. j. na základe vedeckej dialektickej metódy výskumu, ktorú prvý raz pri uskutočňovaní sociologických výskumov uplatňuje práve marxizmus.

Marxistická sociológia v SSSR takto vychádza nie zo sociálno-psychologického, t. j. zo subjektívno-idealistického, ale z materialistického chápania rozvoja ľudských dejín, vďaka tomu, že sa opiera o nerozlučiteľnú jednotu historickej

a logickej metódy vedeckého poznania, že stále čerpá z najbohatšej skúsenosti spoločenského života, z praxe historickej tvorivosti ľudových mas, dôsledne spojuje vedecko-teoretickú hĺbku so silou praktickej účinnosti, napomáha premenu spoločnosti na nových, komunistických základoch.

METODOLOGICKÁ NEUDRŽATELNOSŤ SÚČASNEJ BURŽOÁZNEJ SOCIOLOGIE

Skutočnosť, že buržoázna sociológia nemá k dispozícii všeobecnú sociologickú teóriu, vedie k tomu, že empirické výskumy sa často nerobia na vedeckom základe, pretože sa v nich obyčajne zhromažďujú a klasifikujú navzájom izolované a prevažne psychologické sociálne fakty, ktoré sa často menia na „hľbu“ nesúrodých, teoreticky neosvetlených materiálov, a preto sa nemôžu stať základom pre skutočne vedecké teoretické závery a zovšeobecnenia.

Pravda, v poslednom čase sú medzi buržoáznymi sociológmi častejšie pokusy vytvoriť „jednotnú sociologickú teóriu“. Tieto pokusy urobil napríklad známy americký sociológ T. Parsons a autor knihy *Štádiá ekonomického rastu, Nekomunistický manifest* W. Rostow a aj niektorí iní buržoázni sociológovia.

Základné tézy, ktoré sformuloval T. Parsons v stati *Všeobecná teória v sociológii* (T. Parsons, *General Theory in Sociology*, *Sociology today*, č. 4, 1960, 339), opakovali sa aj na kongrese. Základ jeho sociologickej koncepcie spočíva v tzv. teórii „sociálnej činnosti“, ktorá vychádza z rozboru 4 základných štruktúr sociálneho procesu: 1. štruktúry osobnosti; 2. sociálnej štruktúry; 3. štruktúry kultúry; 4. superštruktúry.

Základný metodologický nedostatok Parsonsových teoretických koncepcií spočíva v tom, že sa zakladajú na subjektívno-idealistickom chápaní procesov spoločenského vývoja. Parsons začína svoju teóriu „sociálnej činnosti“ konštruovať analýzou tzv. „prvotnej štruktúry spoločnosti“, za ktorú pokladá „štruktúru osobnosti“. Pretože neinterpretuje materialisticky problémy motivácie správania sa osobnosti v konkrétnych sociálnych podmienkach, Parsons je nútený utiekať sa k neofreudistickej interpretácii tejto otázky, k známemu protirečeniu medzi osobnosťou („ja“), ovládanou inštinkami, a „sociálnou štruktúrou“ („super-ja“), ktorú predstavuje systém „strategických sociálnych úloh“.

Takýto prístup T. Parsonsa k analýze spoločensko-historického procesu nie je subjektívno-idealistický, ale aj scholastický, cudzí vedeckému výskumu akýchkoľvek konkrétnych faktov sociálnej skutočnosti.

Netreba sa preto diviť, že všeobecno-sociologická teória Parsonsova bola na kongrese podrobená účinnej kritike nielen v referátoch sovietskych sociológov A. A. Zvorykina, *Niektoré paralely medzi americkou a sovietskou všeobecnou sociologickou teóriou* a N. V. Novikova, *Marxizmus a „teória sociálnej činnosti“*, ale aj vo vystúpeniach niektorých západných sociológov, ktorí upozorňovali na jej úplnú teoretickú neudržateľnosť.

Kanadský sociológ S. Clark, kritizujúc v referáte *Historická sociologická metóda* Parsonsovu všeobecno-sociologickú teóriu, upozornil na to, že Parsonsova teória má ďaleko od vedeckosti, pretože sa ešte nezbavila elementov biologizmu, zdedených po H. Spencerovi, a že sám Parsons sa vo svojich teoretických vý-

kladoch nedostal ďalej ako E. Durkheim. To, čo Parsons rozpracoval ako „teóriu sociálneho poriadku“ — poznamenal Clark, — sa v značnej miere opiera o E. Durkheima, a to, čo sa týka teórie sociálneho rozvoja, je pod výrazným vplyvom H. Spencera“. Clark tiež poznamenal, že Parsonsova teória si zachovala význam natoľko, nakoľko je spätá so zdôvodnením „existujúceho sociálneho poriadku v americkej spoločnosti“. „Existuje veľké a reálne nebezpečenstvo — uzavrel svoj referát — že téza T. Parsonsa o americkej spoločnosti ako o „jedinej spoločnosti schopnej udržať existujúci sociálny systém“, privedie do omylu celé pokolenie amerických sociológov.“

Požiadavky vytvoriť „jednotnú“ sociologickú teóriu má v súčasnosti aj bývalý Parsonsov žiak W. Rostow. Jeho „teória štádií rozvoja spoločnosti“ je na rozdiel od Parsonsa založená na pokuse dokázať zlučiteľnosť teoretických a empirických výskumov. Rostowova teória, založená na zovšeobecnení vonkajších povrchových stránok sociálnych javov a na popieraní objektívnych zákonitostí sociálneho procesu, tiež vedecky neobstoí. Metodologickú neudržateľnosť tejto teórie rozobral v referáte *Objektívne základy sociologickej teórie* V. V. Mšvenieradze a kritizovali ju aj state uverejnené v časopise *Voprosy filosofii*. Vo všeobecnosti súčasnú buržoáznu sociológiu charakterizujú dva polárne znaky. Na jednej strane je mnohým buržoáznym sociologickým koncepciám vlastné popieranie významu všeobecnej sociologickej teórie a únik do úzkeho empirizmu a na druhej strane sa stretávame s pokusmi vytvoriť špekulatívne schém a „modely“ sociálnej skutočnosti, ktoré sa však neopierajú o všestranné poznanie tejto skutočnosti.

Úzkoprsý empirizmus súčasnej buržoáznej sociológie vedie k tomu, že za jedinú sociologickú metódu sa považuje tzv. „sociografická metóda“, ktorá podľa P. Sorokina spočíva vo vyjadrovaní psychologických faktov — faktov ľudského správania vo forme rozličných konfigurácií čísel, tabuliek, grafov. Táto empirická metóda, ako poznamenáva P. Sorokin, dáva v určitej miere „živé a konkrétne znázornenie, resp. živý portrét, neodhaľuje však vývoj procesov a zmien“. (P. Sorokin, *Theses. On the Role of historical method in the social science*. Transactions of the 5-th World Congress of Sociology. Washington, v. I. Louvain, 1962, p. 236).

P. Sorokin v zhode s S. Clarkom upozorňuje na to, že prevládanie sociografickej metódy, sústredenie síl na „štúdium niekoľkých, úzko vyhranených problémov... obmedzilo použitie všeobecne známych metód vedeckého výskumu“. (Tamtiež, str. 1.) Výsledkom toho je ignorovanie takých metód a kategórií, nevyhnutných pre vedecký rozbor získaných faktov ako indukcia a dedukcia (ktoré v opravdivej vede tvoria jednotu), analýza a syntéza, abstraktné a konkrétne, historické a logické atď.

Hovoríme o tom obširnejšie, pretože mnohí buržoázni sociológovia (P. Sorokin, S. Clark a i.), uznávajúc neudržateľnosť sociografickej metódy, vystúpili zo snahou zdôvodniť nevyhnutnosť historickej metódy poznania sociálnych javov. Neobstoí však samotné poňatie historickej metódy, ako ju napr. formuloval vo svojom referáte P. Sorokin, pretože jeho historický prístup k analýze sociálnej skutočnosti sa opiera o tzv. koncepciu „intuície“. Podľa Sorokina v základe

sociálneho poznania spočíva „prvopočiatočná“ idea, ktorá „sa prejavuje v nadevedomej, resp. nadlogickej intuícii alebo genialite, spôsobom podstatne rozdielnym od introspektívneho pozorovania alebo logického uvažovania, kým podstata odhalenia, objavenia a dosiahnutia prvotnej idey sa často javí ako výsledok introspektívneho pozorovania, logického myslenia alebo jednoducho šťastnej náhody“. (Tamtiež, str. 238).

Sorokin idealizuje úlohu „intuície“ a súčasne napáda dialekticko-materialistickú teóriu poznania.

Marxistická sociológia vždy vychádzala z historickej metódy poznávania sociálnej skutočnosti, avšak na rozdiel od sociologickej koncepcie Sorokina opiera sa o vedecko-materialistickú interpretáciu. Marxova a Leninova historická metóda sa nezakladá na intuícii, ale na dialekticko-materialistickej teórii odrazu. Metódou marxizmu-leninizmu je materialistická dialektika, jednota logického a historického, pričom sa abstrahuje od všelijakých náhodností a detailov, skúma sa hlboká podstata sociálnych procesov a javov, ich vzájomné vzťahy a zákonitosti.

Marxistickú historickú metódu nekritizovali len reakční buržoázni sociológovia, ale aj niektorí „kritici“ marxizmu-leninizmu, ktorí sa kedysi považovali za marxistov. Medzi nimi nie práve na poslednom mieste je H. Lefebvre, ktorý predložil na V. medzinárodnom sociologickom kongrese referát *Marx a sociológia, Marxove práce r. 1844*.

Lefebvre vo svojom referáte umele rozkúskováva filozoficko-sociologickú teóriu marxizmu, ktorá je jednotným celistvým a vyvíjajúcim sa učením. Podľa jeho názorov stál Marx r. 1844 na pozíciách filozofickej antropológie (resp. „sociálnej fyziológie“) potom dal prednosť histórii a na koniec v *Kapitáli* prešiel k ekonómii, vzdal sa svojho filozofického a sociologického „kréda“, idey „odcudzenia“, ktorá je podľa Lefebvrea „projektom konkrétnej sociológie“. V skutočnosti však Marx či už v historických alebo ekonomických prácach len všestrannejšie a dôkaznejšie rozvíjal svoju filozofickú koncepciu — dialektický a historický materializmus — vypracovanú už v rokoch 1844—1845, ktorej zmysel spočíva v pretváraní prírodného a sociálneho sveta spoločenským človekom.

Lefebvre za centrálnu myšlienku Marxovej práce r. 1844 považuje ideu odcudzenia a lútuje, že Marx sa nakoniec stal k tejto idei indiferentným a že súčasný marxizmus ju celkom zavrhol. V skutočnosti však nie je to tak. Práce sovietskych učencov Ju. N. Davydova, T. I. Ojzermana a iných, referáty ktorých boli predložené na V. Medzinárodnom kongrese, dokazujú, že marxisti nezavrhlí ideu „odcudzenia“ napriek tomu, že idea odcudzenia, formulovaná v raných Marxových prácach, nie je hlavnou ideou marxizmu, vedecky ju zdôvodňujú a dávajú jej presnejší význam. Marxizmus rozumie pod „odcudzením“ odcudzenie ľudskej práce, produktov práce, vlastnej činnosti človeka, t. j. odcudzenie samotnej ľudskej podstaty a jej duchovných potencií, pochádzajúce z podmienok rozdelenia práce vo vykorisťovateľských spoločnostiach, najmä v kapitalizme.

Lefebvre však ťahá marxizmus nazad zo širokých ciest vedeckého myslenia na úzke cestičky, snažiac sa uvrhnúť marxistickú sociológiu do závislého postavenia.

Lefebvre vo svojom referáte, ako aj v ostatných svojich prácach, skúma podstatu socializmu, založeného filozoficky a sociologicky na marxizme, obmedzene a ne-

pravdivo. Podľa neho pre socializmus je najdôležitejšia sloboda zmyslovej činnosti. Lefebvre tvrdí, že Marx r. 1844 vytvoril „filozofický projekt“ človeka „slobodného, šťastného, kochajúceho sa v živote a vo svete, v dobre a slobode“. Lefebvre pritom celkom ignoruje významné stránky Marxovho ideálu budúceho človeka: prácu, pretvárajúcu svet, pokrok vedeckého poznania, jednotu záujmov človeka a spoločnosti, všestranný rozvoj osobnosti atď. Marx predsa vždy považoval tieto stránky života človeka za najvýznamnejšie prvky novej, socialistickej spoločnosti.

Preto snaha H. Lefebvra postaviť proti tvorivému marxizmu súčasnosti — leninizmu — svoje špekulatívne konštrukcie, zakladajúce sa na antihistorickom chápaní ideí „odcudzenia“, neznesie kritiku súčasnej vedy a historickej praxe.

PROBLÉMY A METÓDY KONKRÉTNÝCH SOCIOLOGICKÝCH VÝSKUMOV V SSSR

Marxistická sociológia nezahŕňa len všeobecnú teóriu a metodológiu odhaľujúcu zákonitosti spoločensko-historického vývoja, ale tvorí i základ pre konkrétne sociologické výskumy.

V procese poznania a spoločenského vývoja i konkrétnych sociálnych situácií má pre marxistickú sociológiu stále väčší význam vedecké formulovanie problematiky, metodiky a techniky výskumu.

Sociológia v SSSR používa rôzne vedecké metódy sociologického výskumu. K metódam používaným v SSSR patrí analýza štatistických údajov a oficiálnych dokumentov, rozbor foriem a metód činnosti podnikov, úradov, ústavov, organizácií pracujúcich, zovšeobecnenie ich skúseností, posudzovanie sociologických problémov verejnosťou, sociálny experiment, vonkajšie a vnútorné pozorovanie, ústne a písomné dotazy (ankety), štúdium osobných dokumentov atď.

Treba poznamenať, že výskumy významných sociologických problémov sa vždy musia zakladať v prvom rade na objektívnych vedeckých metódach, na väčších skupinách ľudí (hoci reprezentatívnych), musia využívať matematické a štatistické metódy spracovania získaného materiálu.

Používanie matematických a štatistických metód (teórie pravdepodobnosti, teórie množín, teórie hier atď.) v konkrétnych sociálnych výskumoch je úplne opodstatnené, pretože umožňuje presnejšie a objektívnejšie odhaliť kvantitatívnu stránku sociálnych procesov a javov. Laboratória matematických metód v ekonómii vytvorené v Oddelení ekonomických vied AN SSSR a v Sibírskom oddelení Akadémie vied SSSR používajú matematiku v plnej miere ako prostriedok rozboru konkrétnych ekonomických procesov. V prácach S. G. Strumilina, V. S. Nemčinova a iných bádateľov sa problémy sociálneho plánovania, otázky populácie, pracovného a voľného času rozpracúvajú na základe matematických a štatistických metód.

Buržoázna sociológia a sociálna psychológia na rozdiel od marxizmu považuje vedomie ľudí a ich sociálne správanie za samostatnú, na materiálnych faktoroch a podmienkach nezávislú skutočnosť a snažia sa vyjadriť ich vedomie a správanie matematickými formulami, t. j. ľudské správanie úplne zmatematizovať. Takýto prístup k rozvoju sociálnych javov sa na V. medzinárodnom sociologickom kongrese markantne prejavil v referátoch amerického sociológa G. Homansa,

Teória sociálnej činnosti, švédskeho sociológa G. Karlsona, *Rozbor modelu rozširovania tarifikácie* a iných. Homans sa takto na základe špekulatívnych úvah snaží matematicky analyzovať sociálnu činnosť, do ktorej vstupuje osobnosť, a opierajúc sa o túto činnosť snaží sa vytvoriť matematický variant všeobecnej sociologickej teórie.

Snahy buržoázných sociológov vyjadriť sociálnu činnosť, všeobecnú psychológiu, morálku atď. matematickými formulami, podľa nášho názoru sotva prinesú vede úžitok. Matematika a jej metódy môžu poskytnúť reálny výsledok len na základe všestranného rozboru reálnych sociálnych procesov za pomoci rozličných vedeckých metód z hľadiska vedeckej materialistickej teórie sociálneho rozvoja.

Konkrétne sociologické výskumy v SSSR majú ešte jednu charakteristickú črtu. Tieto výskumy sú nemožné v podmienkach izolácie sociológov od vedeckých pracovníkov ostatných vedných odborov a pracovníkov praxe. Konkrétne sociologické výskumy sa týkajú hraničných oblastí spoločenských a prírodných vied, a preto potrebujú užšiu spoluprácu vedcov rozličných odborov. Môžu byť plodné len vďaka spoločnému úsiliu filozofov a sociológov, ekonómov, právnikov, štatistikov, etnografov, demografov, psychológov a ostatných predstaviteľov humanitných vied a v rade prípadov i špecialistov z oblasti matematiky, kybernetiky, meteorológie, fyziológie, medicíny atď. Konkrétne sociologické výskumy v SSSR sa stále viac zakladajú na spolupráci vedcov a pracovníkov praxe štátnych, hospodárskych, odborových, družstevných, spoločenských a iných organizácií, pracovníkov politických orgánov atď. Takáto „kooperácia“, zjednotenie úsilia vedcov rozličných vedných odborov a pracovníkov praxe, sa dosiahla pri výskume problému racionálneho využitia mimopracovného času pracujúcich v SSSR (Ústav ekonomiky Sibírskeho oddelenia AN SSSR), rastu kultúrno-technickej úrovne robotníkov (Uralská univerzita spolu s pracovníkmi Sverdlovskej národohospodárskej rady a inými organizáciami), nových foriem práce a života robotníkov (Ústav filozofie AN SSSR spolu s pracovníkmi národohospodárskej rady, a s inými organizáciami v meste Gorkij). Pri výskume procesov premeny práce na prvotnú životnú potrebu (pedagogický ústav, národohospodárska rada a iné organizácie v meste Krasnojarsk) a pri výskumoch iných problémov.

Na rozdiel od povrchnosti empirických buržoázných výskumov problematika marxistických sociologických výskumov zahŕňa riešenie významných teoretických problémov, najmä problém komunistickej výstavby. Za účelom riešenia týchto problémov sovietski sociológovia uskutočňujú celý rad konkrétnych sociologických výskumov.

Sektor sociologických výskumov Ústavu filozofie AN SSSR (A. A. Zvorykin, G. V. Osipov, I. I. Čangli a i.) študuje otázky rozvoja nových foriem práce a života v moskovských závodoch v Gorskovskej oblasti a iných oblastiach, v Moldavskej republike atď. Vedeckí pracovníci Katedry historického materializmu a sociologické laboratórium Moskovskej univerzity (A. G. Andrejeva a i.) skúmajú sociálne problémy automatizácie výroby v prvom závode na guľkové ložiská a v iných podnikoch. Katedra filozofie a sociologické laboratórium Uralskej univerzity (M. N. Rutkevič, L. N. Kogan a i.), Katedra dialektického

a historického materializmu a sociologické laboratórium Kijevskej univerzity sa zaoberajú problémami všestranného rozvoja osobnosti a zmien sociálnej štruktúry sovietskej spoločnosti. Problémami zmeny sociálnej štruktúry v socialistickej spoločnosti na prechode ku komunizmu sa zaoberajú aj pracovníci Katedry dialektického a historického materializmu Akadémie spoločenských vied (G. E. Glezerman a i.). Filozofické katedry a sociologické laboratórium Leningradskej univerzity (V. P. Rožin, V. A. Ladov a i.) skúmajú v leningradských podnikoch procesy premeny práce v prvotnú životnú potrebu a rozvoj socialistického vedomia. Problémy rodinných vzťahov socialistickej spoločnosti sa skúmajú na Leningradskej katedre filozofie AN SSSR (A. A. Charčev). Veľkú prácu v oblasti štúdia verejnej mienky urobil Ústav verejnej mienky pri Komsomolskej Pravde (B. A. Grušin, V. V. Čikin).

Pre vývoj konkrétnych filozofických výskumov v Sovietskom sväze má veľký význam teoretické zovšeobecnenie procesov komunistickej výstavby v rade prác sovietskych sociológov. Týmto otázkam sú v značnej miere venované práce, ktoré vyšli v posledných rokoch: *Filozofia a komunizmus* od akademika P. M. Fedosejeva, kniha M. B. Mitina, *Filozofia a súčasnosť*, *Socializmus a komunizmus* od akademika P. F. Judina, nové vydanie knihy *Základy marxistickej filozofie* za redakcie člena korešpondenta AN SSSR, F. V. Konstantinova a rad iných prác.

Sovietska sociologická veda sa rozvíja v procese ideovej teoretickej kritiky reakčných smerov buržoáznej sociológie. Hľadisko historického materializmu na najvýznamnejšie problémy súčasného spoločenského vývoja rozvíja a jeho radikálnu rozdielnosť od pozície buržoáznej sociológie odhaľuje i III.—V. zväzok *Dejín filozofie*, kolektívna práca *Historický materializmus a sociálna filozofia súčasnej buržoázie* za redakcie Ju. P. Franceva a aj mnohé iné monografie a brožúry.

XXII. sjazd KSSS a nový program strany odhalili nesmierne perspektívy rozvoja spoločenskej vedy, včítane konkrétnych sociologických výskumov. Najaktuálnejší význam majú výskumy týchto sociologických problémov:

1. *Výskum všeobecných zákonitostí prerastania socializmu do komunizmu* — taká je hlavná línia rozvoja spoločenskej vedy v SSSR. V rámci tohto problému sa skúmajú zákony utvárania a rozvoja komunistického spôsobu výroby, komunistického bytia a komunistického vedomia, formovanie novej, komunistickej nadstavby, komunistickej kultúry. Konkrétnym výsledkom spracovania tohto problému má byť päťzväzková vedecká práca *Socializmus a komunizmus*, ktorú pripraví v najbližšom čase Akadémia vied SSSR. V tejto práci sa zovšeobecňuje skúsenosť výstavby socializmu a komunizmu v SSSR a odhaľujú sa základné zákonitosti vývoja ekonomického, sociálneho, politického a duchovného života v socialistickej spoločnosti v etape rozvinutého prechodu ku komunizmu.

2. *Sociálne problémy budovania materiálno-technickej základne komunizmu*. Tu sa skúmajú sociálne aspekty vedy a techniky, najmä automatizácie výroby, sociálne otázky práce, problémy vytvárania a vývoja komunistických foriem distribúcie atď. Pri výskumoch sa veľký význam pripisuje zmenám obsahu a cha-

rakteru práce v spojitosti s vedecko-technickým pokrokom a jeho vplyvu na zmenu úlohy a miesto človeka v súčasnom výrobnom procese.

3. *Problémy rozvoja komunistickej spoločenskej vzťahov.* V rámci tohto problému sa skúmajú zmeny v sociálnej štruktúre spoločnosti na ceste ku komunizmu, cesty a prostriedky úplnej likvidácie posledných pozostatkov sociálnej nerovnosti medzi spoločenskými vrstvami a skupinami sovietskej spoločnosti atď., konkrétne cesty prerastania socialistickej štátnosti v komunistickú spoločenskú samosprávu, a aj vytváranie komunistických foriem rodinného života.

4. *Problémy rozvoja ideológie a kultúry v komunistickej spoločnosti, formovanie nového človeka a všestranného rozvoja osobnosti.* Sovietski sociológovia robia konkrétne výskumy procesov formovania vedeckého svetonázoru a novej morálky sovietskeho človeka, procesov prekonávania podstatných rozdielov medzi duševnou a fyzickou prácou, mestom a dedinou, rastu kultúrno-technickej úrovne robotníckej triedy a roľníctva, racionálneho využitia voľného času. Skúma sa formovanie komunistického vedomia človeka pod vplyvom vládnucej ideológie v tejto spoločnosti chápanej osobnosťou bezprostredne i sprostredkované prostredníctvom tých, alebo oných sociálnych kolektívov.

5. *Aplikované sociálne výskumy.* To sú sociálne otázky bytovej výstavby a architektúry, demografie, práva, medicíny, ekonomiky, vzdelania atď., ktoré skúmajú sovietski sociológovia s odborníkmi týchto vedných odborov. Napríklad nová bytová výstavba v Moskve a v iných mestách krajiny si vyžaduje riešenie takých otázok, ako štúdium perspektívy vývoja rodiny, nových foriem života a využitia voľného času atď. Niektoré z týchto otázok sa riešia spoločným úsilím vedeckých pracovníkov Ústavu filozofie AN SSSR, ktorí sa zaoberajú problémami sociológie a vedeckých pracovníkov Akadémie výstavby a architektúry SSSR.

*

Na V. medzinárodnom sociologickom kongrese marxistická sociológia znovu dokázala svoju prevahu nad buržoáznym sociologickým myslením.

Diskusia o otázke povahy sociologickej teórie a jej problémoch ukázala, že medzi mnohými buržoáznymi sociológmi rastie nespokojnosť so súčasným stavom sociológie na Západe a určitá „túžba“ po takej teórii, ktorá by sa mohla stať základňou pre konkrétne sociologické výskumy, východiskom analýzy zo všeobecňovania a vysvetľovania empirických javov získaných v priebehu týchto výskumov. Sociálno-politické a ideologické motívy im bránia priznať, že takouto vedeckou sociologickou teóriou je marxizmus, konkrétne teória historického materializmu. Poprední buržoázni sociológovia (P. König, P. Sorokin, T. Marshall a i.) prejavovali nespokojnosť so súčasným stavom sociológie na Západe a snažili sa zdôvodňovať nevyhnutnosť vytvorenia všeobecných sociologických koncepcií, ktoré by boli prijateľné pre rozličné strany a z rôznych hľadísk. Také chápanie „mierovej koexistencie“ v oblasti sociologickej teórie je však odsúdené na neúspech. Mimochodom poznamenávame, že buržoáznymi sociológmi predložené varianty riešenia tejto otázky („historická metóda“ P. Sorokina, na základe ktorej chce vytvoriť „integrálnu sociológiu“, „teória sociálnej činnosti“ T. Par-

sonsa, pomocou ktorej sa robí pokus zdôvodniť funkcionálnu analýzu v sociológii, „teória humanistickej psychoanalýzy“, na základe ktorej, vychádzajúc z niektorých téz freudizmu, E. Fromm sa snaží vytvoriť sociálnu psychológiu, teória „štádií“ W. Rostowa), nie sú a nemôžu byť vedeckým riešením otázok sociológie. Všetky tieto, ako aj mnohé iné teoretické koncepcie buržoáznej sociológie nie sú v stave formulovať spoločenský vývoj ako celistvý, prírodno-historický proces, v ktorom všetky časti a stránky vzájomne súvisia, nevedia odhaliť hybné sily tohto procesu, objasniť povahu a smer historického pokroku a jeho perspektívy.

Oboznámenie sa s materiálom V. medzinárodného sociologického kongresu ukazuje, že niektorí sociológovia v kapitalistických krajinách robia zaujímavé konkrétne sociologické výskumy tých, alebo oných spoločenských javov: napr. výskumy, zmeny všeobecnovzdelávacej úrovne rozličných vrstiev obyvateľstva v Anglicku (D. a P. Glass a i.), výskumy dynamiky voľného času, využívanie voľného času vo Francúzsku (J. Dumazedier a i.), postavenie negerského obyvateľstva v USA (P. Hovard a i.). Ak v tých či oných jednotlivých otázkach spoločenského života môžu buržoázni sociológovia na základe svojich konkrétnych sociologických výskumov poskytovať zaujímavé a niekedy aj hodnotné údaje, ktoré treba kriticky študovať a využiť, ak použitie rôznych jednotlivých metód v sociologickej vede (napr. metód „matematiky“, štatistiky, metód štúdia verejnej mienky a i.) môže byť užitočné, tak oboznámenie sa s „najnovšími“ buržoáznymi sociologickými teóriami odhaľuje ich úplnú vedeckú neudržateľnosť. Leninova myšlienka formulovaná v *Materializme a empiriokriticizme*, že ak konkrétne výskumy v jednotlivých vedách, uskutočňované buržoáznymi vedcami, môžu byť hodnotné, tak nemožno veriť ani jednému slovu buržoázných ideológov, keď ide o filozofiu a všeobecnú teóriu politickej ekonómie, platí v plnej miere i o súčasných buržoázných sociologických výskumoch. Z tohto hlavného záveru V. medzinárodného sociologického kongresu v USA znovu a znovu sa vynára úloha hlboko vedecky rozpracúvať aktuálne problémy marxisticko-leninskej sociológie na základe konkrétnych sociálnych výskumov a aj úloha systematicky a nezmieriteľne bojovať proti antivedeckým a antimarxistickým koncepciám buržoáznej sociológie a najmä proti tým jej smerom, ktoré „zdôvodňujú“ reakčnú ideológiu antikomunizmu.